УДК 658.589

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

А.А. КОВАЛЬ
Київський національний університет технологій та дизайну

В статті розглянуто та проаналізовано сутність категорії „механізм" і визначено поняття „організаційно-економічний механізм", досліджено склад його елементів, встановлено закономірності функціонування підприємства, на основі чого розмежовано його мікро- та макрорівень і визначено їхні особливості

Незважаючи на вплив розпочатих реформ на стан економіки України, можливості її зростання повною мірою не реалізовані. У складний для України період становлення ринкових відносин вкрай важливим є збереження промислового комплексу. Одним із основних напрямків виходу з ситуації, що склалася, є широке впровадження інновацій за всіма напрямками діяльності промислового підприємства. Обмеженість ресурсів стримує можливості інноваційної діяльності підприємств та висуває підвищені вимоги до визначення стратегічних завдань інноваційного розвитку з точки зору реальної ринкової ситуації та фінансового стану підприємств. Вміле стратегічне управління є запорукою ефективної інноваційної діяльності.

Постановка завдання

Істотним недоліком наявних підходів до стратегічного управління, у тому числі й в інноваційній сфері, є „площинний" підхід, коли задача розвитку підприємства розглядається окремо в області інновацій, з перебільшенням вагомості одних факторів і нівелюванням цінності інших. Принципово новим підходом є розгляд окремих функціональних стратегій у „багатовимірному" просторі, обумовленому фінансово-інвестиційною, виробничо-ринковою, інвестиційно-виробничою й іншими площинами.

Результати та їх обговорення

Поняття „стратегія" неможливо розглянути без визначення поняття „механізм". Цілком можна погодитися з В. Осецьким у тому, що поняття „механізм" в економічній теорії недостатньо чітко визначене. Обмежуючим дослідників моментом, що певною мірою протидіє творчому аналізу, проектуванню й синтезу економічних і господарських механізмів, є можливе звинувачення ініціаторів в „механіцизмі", як бічній гілці розвитку економічної науки, в межах якої відбувається побудова деяких відмежованих від реальності схем господарської й економічної діяльності, що мають детермінований і штучний характер [1]. Використання поняття „механізм" при дослідженні та проектуванні економічних явищ і господарських результатів є в багатьох випадках досить корисною і зручною формою абстракції, що дозволяє одержувати цікаві узагальнення й ефективні рішення економічних проблем.

Такі прояви економічної раціональності як завдання і проектування необхідних економічних явищ, ефективних економічних механізмів, планування господарської діяльності підприємств, раціональне управління економічними процесами достатньо відомі.

Економічна діяльність в сучасних умовах без цих функцій неможлива. Важливо, щоб дії щодо створення економічних і господарських механізмів не набули надто гіпертрофованого характеру, як в умовах централізованої планової системи [2].

Аналіз публікацій, присвячених різного роду механізмам свідчить про відсутність єдиної методології їх дослідження та формування. Механізм є категорією історичною. Його структура та зміст змінюються у процесі розвитку суспільного виробництва [3]. На різних етапах історичного розвитку суспільства необхідним є адекватний механізм. Питання пошуку змісту поняття „механізм" не є принципово новим. Але „...проблема обізнаного та активного управління народним господарством, як практична задача, є дитиною XX сторіччя" [4]. У Радянському Союзі поняття „господарського механізму" (ГМ) почало формуватися в 60-х рр. У 70-80-ті рр. його зміст визначався трансформаційними процесами в економіці [5]. У 90-х рр. створення механізму пов'язувалося з різними аспектами макро- та мікроекономічної моделі існування окремого підприємства, наприклад: фінансового механізму; страхового та податкового механізму; організаційно-економічного механізму; організаційного механізму; механізму управління.

Велику увагу цьому аспекту приділено в роботах С. Мочерного, В. Кашина, В. Іонова [6; 7].

Вважаючи, що на кожному з етапів розвитку суспільство існує як система, тобто стійка взаємопов'язана сукупність елементів, можна зазначити, що з точки зору історичного розгляду суть господарчого механізму відбиває притаманне йому вирішення проблеми адекватності елементів та цілей на кожному етапі розвитку. „Найважливіші принципи господарчого механізму – рівновага та оптимальність, діють на всіх рівнях економіки – від народного господарства до виробника" [5].

Аналіз літератури виявив багато трактувань поняття „механізм" з акцентом на тих чи інших його аспектах. Але всі автори сходяться в одному: механізм – це складна, багатопланова система.

Тому доцільним є проведення семантичного аналізу суті категорії „механізм", який дозволив би виявити загальні якісні риси сучасного механізму управління; їх можна згрупувати таким чином:

система господарювання, що включає управління економікою як відокремлену функцію господарювання та виробничих відносин;

сукупність різних форм й методів господарювання, що розробляються і використовуються суб'єктом (органом управління) для свідомого цілеспрямованого впливу на економіку з метою її інтенсифікації й підвищення ефективності;

єдність економічних, організаційних, правових та інших форм й методів, правил, норм господарювання, що об'єднані в економічний механізм, й організаційної структури, яка використовує ці правила та заохочує людей до праці;

система економічних відносин, комплекс форм і методів планового управління народним господарством;

історично визначена система організації інструментів й методів ведення господарства, що обумовлена станом розвитку виробничих сил та відносин, є адекватною цілям, задачам й умовам соціально-економічного розвитку на даному етапі та інше.

Сучасні дослідники звичайно конкретизують об’єкт свого дослідження, тому зараз механізм розглядається як господарчий, ринковий, організаційний, економічний, фінансовий та інші.

Основою економічного механізму (ЕМ) є ринковий механізм конкуренції і ціноутворення, традиційний механізм відтворення факторів виробництва (самооплатності) і акціонерний механізм розвитку виробництва (самофінансування), які в свою чергу, базуються на конкурентному середовищі і конкурентних стратегіях учасників ринку, механізмі оплати праці, відтворення виробничих запасів та інших механізмах.

Під організаційним механізмом (ОМ) розуміється система зв'язків між елементами підприємства, що виникають у динаміці. Їх можна розділити на лінійні зв'язки впливу на виконавців; функціональні зв'язки по виконанню робіт підрозділами підприємства, міжфункціональні зв'язки інтеграції підприємства в систему.

Організаційний механізм – це також сукупність різноманітних за своєю природою конкретних організаційних елементів, управління якими здійснює особливий керуючий орган, який забезпечує взаємодію і координацію підсистем підприємства, економічність та оперативність механізму, організує ефективну діяльність підприємства в умовах змінних потреб суспільства і нестабільності навколишнього середовища.

„Критеріями ефективності може виступати ряд характеристик організаційного механізму: економічність процесу взаємодії елементів системи управління; повнота інформації, що використовується в процесі прийняття рішень; схоронність та раціональна адресність інформації, що передається; оперативність прийняття рішень по відношенню до вимог виробництва” [8].

Фактори, які визначають ефективність організаційного механізму – це, з одного боку, витрати часу та ресурсів на здійснення зв’язків, з іншого – втрати та перекручування інформації [9]. Загальні принципи побудови раціонального організаційного механізму, які полягають в мінімізації загальної кількості зв’язків (принцип компактності), кількості зв’язків, які припадають на один елемент (принцип децентралізації), кількості входів та виходів на один зв’язок (скорочення проміжних ланок), мінімізації обсягу інформації у кожному зв’язку (зниження інтенсивності); “перепаду” між рівнями структури, на яких знаходяться елементи, що взаємодіють (зменшення ступінчастості) та інше.

Таким чином, у визначеннях організаційного механізму завжди присутні економічні елементи; функціонування ж економічного визначення можливе лише за умови ефективного організаційного механізму управління діяльністю. Це свідчить про тісний взаємозв’язок між цими механізмами. Функціонування виробничої системи можливе лише за умови оптимального поєднання організаційної та економічної підсистем, що поєднує у єдину ланку склад елементів механізму (рис. 1).

Формування механізму здійснюється шляхом визначення сукупності методів впливу на визначені фактори внутрішнього і зовнішнього середовища в залежності від природи фактора, його чутливості до методів впливу.

Якщо не може бути мобілізований потрібний обсяг ресурсів, необхідно перерозподілити ресурси чи знову спроектувати механізм. Господарський механізм являє собою єдність об’єктивної та суб’єктивної сторін. Об’єктивна сторона полягає в дії об’єктивних економічних законів; суб’єктивна сторона – взаємозв’язану діяльність всіх елементів механізму, побудовану на основі їх потреб, інтересів та цілей.

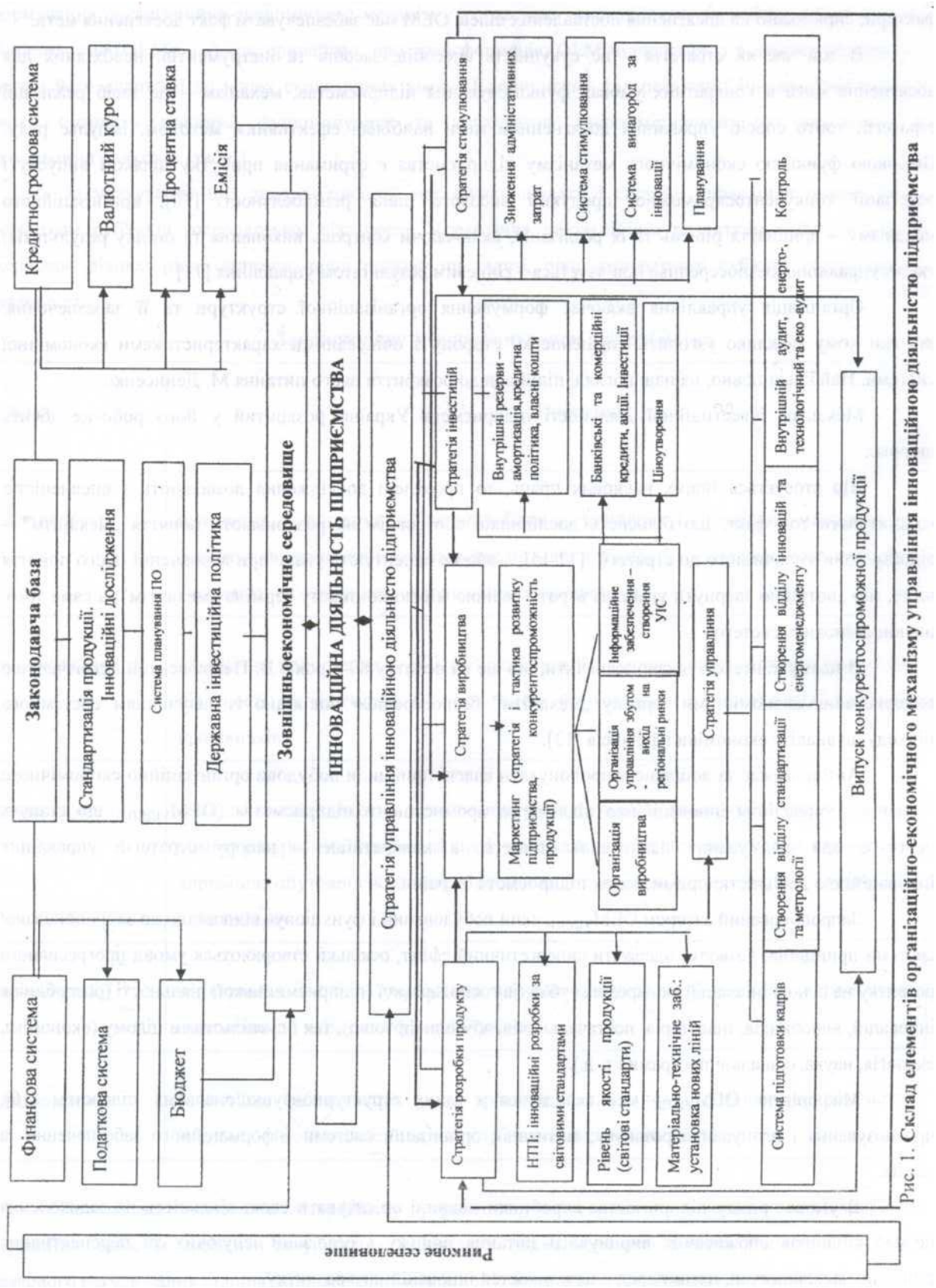

Рис. 1. **Склад елементів організаційно-економічного механізму управління інноваційною діяльністю підприємства**

На наш погляд, категорія організаційно-економічний (ОЕМ) містить в собі мету підприємства, критерії досягнення цілей, фактори зовнішнього і внутрішнього середовища, методи впливу на дані фактори, спрямовані на досягнення поставлених цілей. ОЕМ має забезпечувати факт досягнення мети.

В той час як стратегія – це сукупність способів, засобів та інструментів, необхідних для досягнення мети в конкретних умовах функціонування підприємства, механізм – це засіб реалізації стратегії, тобто спосіб управління досягненням мети найбільш ефективним методом, імпульс руху. Цільовою функцією економічного механізму підприємства є отримання прибутку шляхом випуску і реалізації конкурентоспроможної продукції високого рівня рентабельності [10], організаційного механізму – прийняття рішень та їх реалізація, включаючи контроль виконання та оцінку результатів; якість управління безпосередньо пов'язується з кінцевим результатом управління [11].

Організація управління включає формування організаційної структури та її забезпечення, завдяки чому можливо узгодити управлінську сторону з очікуваними характеристиками економічної системи. Найбільш повно, на наш погляд, підійшов до розкриття цього питання М. Денисенко.

Механізм інвестиційної діяльності підприємств України розкритий у його роботах досить широко.

Що стосується інших наукових праць, то проведені дослідження дозволяють з впевненістю констатувати той факт, що більшість дослідників або зовсім не розкривають поняття „механізм" – відразу прив'язуючи його до стратегії [12-15], – або не акцентують увагу при визначенні цього поняття на те, що „потрібно звернути увагу на втрату певною мірою контексту терміна „механізм", а саме того, що він становить систему.

В цьому контексті цікаво зазначити, що ще на початку 80-х років В. Пашковський відзначав, що використання економістами терміну „механізм" безпосередньо пов'язано із залученням системного підходу до аналізу економіки і фінансів [13].

Автор вважає за доцільне запропонувати власні принципи побудови організаційно-економічного механізму управління інноваційною діяльністю промислового підприємства ($ОЕМ_{УІДПП}$), що стануть основою для формування адаптивної стратегії, а конкретніше – набору стратегій управління інноваційною діяльністю промислових підприємств України.

Запропонований автором $ОЕМ_{УІДПП}$, який побудований і функціонує відповідно до запропонованої системи принципів, дозволяє одержати синергетичний ефект, оскільки створюються умови прогресивного розвитку на основі інновацій як окремих суб'єктів господарської (підприємницької) діяльності (розробників інновацій, виробників, інвесторів, постачальників, збутовиків тощо), так і суспільства в цілому (економіка, екологія, наука, соціальні програми і т. д.).

Мікрорівень $ОЕМ_{УІДПП}$ має складатися з таких структурно-функціональних підсистем [16]: прогнозування і планування розвитку; мотивації; організації; системи інформаційного забезпечення та інших.

В умовах ринку підприємства-виробники повинні орієнтувати свою діяльність на задоволення потреб і запитів споживачів, вирішувати питання пошуку і реалізації існуючих та перспективних ринкових можливостей, насамперед – можливостей інноваційного розвитку.

А це передбачає зростання ступеня відкритості господарського механізму підприємства, а також ступеня взаємодії з першим та другим рівнем.

Відповідно ОЕМ підприємства має функціонувати в тісній взаємодії з ринковими і регулюючими механізмами. Складність і багатогранність такої взаємодії дозволяє говорити про необхідність формування організаційно-економічного механізму управління інноваційною діяльністю промислового підприємства ($ОЕМ_{УІДПП}$), чи, принаймні, про трансформацію ОЕМ підприємства в даному напрямку з метою його адаптації до нових економічних умов. Підприємство для реалізації інноваційної моделі свого розвитку повинно функціонувати за урахування закономірностей, що витікають із економічних законів (табл.).

За урахування цих закономірностей має функціонувати і система управління інноваційним розвитком суб'єктів господарської діяльності. Управління інноваційним розвитком здійснюється на декількох рівнях: рівні держави, рівні регіону чи галузі, рівні конкретного суб'єкта господарської діяльності.

Закономірності функціонування підприємства

Назва	Пояснення
адаптивності	прагнення до підтримання певного балансу зовнішніх і внутрішніх можливостей розвитку (внутрішніх спонукальних мотивів діяльності господарюючого суб'єкта і зовнішніх, що генеруються ринковим середовищем)
динамічності	динамічне приведення у відповідність цілей і спонукальних мотивів (стимулів) діяльності підприємства (у тому числі його власників, менеджерів, фахівців, працівників)
самоорганізації	самостійне забезпечення підтримання умов функціонування, тобто самопідтримка обміну ресурсами (інформаційними, матеріальними, фінансовими) між елементами виробничо-збутової системи підприємства, а також між підприємством і зовнішнім середовищем
саморегуляції	коригування системи управління виробничо-збутовою діяльністю підприємства відповідно до змін умов функціонування
саморозвитку	самостійне забезпечення умов тривалого виживання і розвитку підприємства (відповідно до його місії і прийнятої мотивації діяльності)

Перші два становлять макрорівень управління, а останній – мікрорівень. Макрорівень управління включає елементи регулюючих механізмів: державного регулювання ринкових процесів, правового регулювання підприємницької діяльності, соціального, політичного регулювання тощо.

Структура методів, що застосовуються на макрорівні управління інноваційним розвитком господарюючих суб'єктів та регулюючих механізмів, а саме методів:

1. економічного стимулювання;

2. планування, що включають групу методів, які передбачають проведення планово-дослідницьких робіт, що передують соціально-економічному розвитку;

3. правові, що здійснюють регулюючий вплив через правове регламентування конкретних видів діяльності, систему державних стандартів і методів прямого адміністрування;

4. соціального регулювання, вони впливають на розвиток ринку певних видів товарів через суспільні рухи („зелені"), різні недержавні організації (наприклад, професійні асоціації);

5. політичного регулювання, на розвиток ринкових можливостей впливають шляхом надання різного роду прав і свобод: права на підприємницьку діяльність, права на власність, надання певного правого статусу окремим територіям (вільні економічні зони, офшорні зони, що стимулюють розвиток конкретних регіонів і видів діяльності), захист інтелектуальної власності та інше.

Серед розглянутих методів провідна роль належить економічним, вплив яких може бути як прямим, так і опосередкованим. Однак в умовах нашої держави не можна нехтувати й адміністративними методами, вплив яких все ще досить помітний.

На державному рівні враховується нормативно-правова база реалізації державної інноваційної політики. Пріоритетні напрями інноваційного розвитку реалізуються за допомогою державних науково-технічних або галузевих програм.

Розробка і виконання Національних і державних програм є прямим стимулюванням інноваційної діяльності підприємств. Непрямі методи стимулювання інноваційної діяльності – це податкове й амортизаційне регулювання, кредитна і фондова політика, цінове регулювання, політика протекціонізму, законодавство, що регулює правила конкуренції, регулювання міжнародного технологічного обміну [17]. На регіональному рівні при розробці організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку необхідно враховувати регіональну інноваційну політику, що орієнтована на вирішення територіальних проблем. До їхнього числа відноситься ефективне використання наявного матеріально-технічного, сировинного і трудового потенціалу, задоволення потреб внутрішнього ринку. Заходами реалізації регіональної інноваційної політики є реалізовані програми й інвестиційні проекти. Виробничий рівень ОЕМ інноваційного розвитку включає всі стадії інноваційного процесу „розробка – виробництво – ринок". У сучасних умовах організаційно-економічний механізм інноваційного розвитку реалізує інвестиційну стратегію підприємства шляхом розробки і виконання інноваційних проектів, головна особливість яких у включенні в них робіт, пов'язаних з реалізацією дослідницької фази життєвого циклу інновацій. Макрорівень управління визначає поле інноваційної діяльності підприємницьких структур, окреслює його межі. Мікрорівень конкретизує варіанти дій окремих суб'єктів підприємницької діяльності з пошуку шляхів розвитку ринкових можливостей, які спираються на безупинну і послідовну розробку і виведення на ринок різного роду новацій з метою забезпечення тривалого виживання і стійкого розвитку в конкурентному середовищі.

Висновки

Визначено, що організаційно-економічний механізм управління інноваційною діяльністю підприємства – це сукупність елементів, важелів, інструментів, спрямованих на створення стійких

конкурентних позицій суб'єкта господарювання. Узагальнена модель управління інноваційною діяльністю є динамічною системою, яка здатна до змін і може пристосовуватись до обраних цілей, умов і обмежень, що виникають при функціонуванні підприємства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Осецький В. Інвестиції та інновації: проблеми теорії і практики. – К. : ІАЕ УААН, 2003. – 413с.

2. Основы инновационного менеджмента: Теория и практика: Учебное пособие / Под ред. Н. Завлина и др. – М.: ОАО "ППО "Издательство "Экономика", 2000. – 475 с.

3. Хозяйственный механизм производственного объединения / В. Палий, А. Бужинский, В. Казикаев и др. – М.: Машиностроение, 1985. – 256 с.

4. Хозяйственный механизм в системе оптимального функционирования социалистической экономики / Н. Петраков, В. Перламутров, Л. Подмаркова и др. / Под общ. ред. Н. Федоренко, Н. Петракова. – М.: Наука, 1985. – 346 с.

5. Вагина Е., Покидченко М. Хозяйственный механизм: проблемы прошлого и настоящего. – М.: Знание, 1990. – 64 с.

6. Кашин В., Ионов В. Хозяйственный механизм и эффективность промышленного производства. – М.: Наука,1997. – 368 с.

7. Основы экономической теории: Учебник / С. Мочерный, В. Симоненко, В. Секретарюк, А. Устенко / Под общ. ред. С. Мочерного. – К,: Общество "Знание", 2000. – 608 с.

8. Гальчинський А., Геєць В., Кінах А., Семиноженко В. Інноваційна стратегія українських реформ. – К. : Знання України, 2002. – 336 с.

9. Раппопорт В. Развитие организационных форм управления научно-техническим прогрессом в промышленности. – М.: Экономика, 1979. – 232 с.

10. Павлов В., Кривозв'язюк І. Економічний механізм функціонування підприємства: Структурований курс лекцій: Навчальний посібник. – Луцьк: Надстир'я, 1999. – 120 с.

11. Антикризисное управление: Учебное пособие для технических вузов / В. Крыжановский, В. Лапенков, В. Лютер и др. / Под. ред. Э. Минаева и В. Панагушина. – М.:ПРИОР, 1998. – 432 с.

12. Матросова Л. Формирование организационно-экономического механизма управления инновационными процессами в промышленности / Восточноукраинский гос. ун-т. – Луганск : ВУГУ, 2000. – 462 с.

13. Савчук О. Деякі проблеми розвитку інноваційної діяльності в Україні // Розвиток науки та науково-технічного потенціалу в Україні та за кордоном, 1997. – Випуск 1 (12).

14. Савчук О. Системний підхід до аналізу конкурентоспроможності промислового виробництва //Економіст – 2001. – № 12. – с. 58.

15. Яценко В. Аналіз стану та стратегія ефективного розвитку агропромислового комплексу України. – Черкаси : ЧДТУ, 2003. – 352с.

16. Балабанов И. Инновационный менеджмент. – СПб: Питер, 2001. – 304 с.

17. Государственная программа развития промышленности на 2003-2011 годы // Офіційний вісник України. - 2003. – №31.

Надійшла 14.03.2011